

*Дедов Є. В.,**здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Національного університету державної податкової служби України*

ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИКРАДЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

Анотація. Статтю присвячено питанням структури криміналістичної характеристики злочинів щодо викрадення електричної енергії, в основі якої розкриваються такі елементи, як предмет посягання, особа злочинця, спосіб вчинення та типова обстановка злочину, які у свою чергу можуть доповнюватися іншими елементами в залежності від характеристики окремого злочинного діяння, що посягає на охоронювані законом права та інтереси осіб у сфері електроенергетики.

Ключові слова: криміналістична характеристика, структура криміналістичної характеристики, структура криміналістичної характеристики викрадення електричної енергії.

Постановка проблеми. Криміналістична характеристика злочинів стала невід'ємним елементом сучасної криміналістичної науки та продовжує розвиватися і вдосконалюватися. Проте незважаючи на це, у сприйнятті її науковцями виникають суттєві розбіжності, що, зокрема, стосується і питань її структури як з огляду на її загальний аспект, так і на окремі злочинні діяння.

Це безпосередньо стосується і такого злочину, як викрадення електричної енергії, криміналістична характеристика якого не має ustalenoї структури та потребує розробки єдиного підходу до її елементів.

Науковому дослідженню криміналістичної характеристики присвячена значна кількість праць таких учених, як Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, К.В. Весельський, І.А. Возгрін, А.П. Гель, І.Ф. Герасімов, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, А.В. Іщенко, А.В. Ковальов, В.А. Колесник, Н.О. Колесніченко, О.В. Кравчук, Г.А. Кушнір, В.О. Маркус, В.Л. Підпалій, М.В. Салтевський, Г.С. Семаков, Л.А. Сергєєв, А.В. Старушкевич, В.Ю. Шепітько, А.П. Шеремет, Н.П. Яблоков та інші. Зазначені науковці також торкалися питань структури криміналістичної характеристики злочину. Проте єдиного підходу до цього питання так і не було сформовано.

У контексті вказаного потребує подальших досліджень криміналістична характеристика злочинів у сфері викрадення електричної енергії. Це питання останнім часом було предметом досліджень С.А. Вельможного, а також в аспекті складу злочину та його загальної характеристики їх торкалися Т.А. Чумаченко, Н.О. Антонюк, Ю.В. Кириченко, В.М. Куц та деякі інші науковці. Однак їх науковий доробок не дозволяє сформулювати однозначний погляд на структуру криміналістичної характеристики цього злочину.

Мета та завдання наукової статті полягають у визначенні структури криміналістичної характеристики злочинів та формуванні на її основі структури криміналістичної характеристики викрадення електричної енергії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криміналістична характеристика злочинів певного виду або групи розглядається насамперед як система відомостей про елементи механізму їх вчинення, які важливі для побудови методики роз-

слідування [1, с. 40; 2, с. 14] та формують її структуру. Окремі науковці акцентували увагу саме на елементах криміналістичної характеристики [2; 3; 4], визначаючи через них і її поняття, що зазвичай не розкривало сутності криміналістичної характеристики, проте давало змогу зрозуміти її склад та відповідну елементну будову.

Загалом криміналістична характеристика злочинів, з одного боку, повинна бути базою для розробки типологічних положень методики розслідування, а з іншого – служити орієнтиром для особи, яка веде розслідування, під час вибору відповідного варіанта застосування цих положень у конкретній кримінальній справі [5, с. 29] При цьому всі елементи криміналістичної характеристики є взаємозалежними, виявлення внутрішніх зв'язків дозволяє, пізнаючи один елемент системи злочину, здобути знання про деякі інші елементи і в підсумку розкрити злочин [6, с. 45].

А.Г. Філіппов визначає, що елементами криміналістичної характеристики є предмет злочинного посягання; спосіб скоєння та приховання злочину; час, місце, обстановка; особливості слідів, що залишаються злочинцями; особа злочинця і потерпілого [7, с. 332]. Н.А. Селіванов пропонує класифікувати всі її елементи на чотири групи: за даними, що належать до об'єкту злочинного посягання (зокрема, особи потерпілого); за обставинами злочину (місце, час, спосіб скоєння); за його наслідками зміни в об'єкті злочинного посягання і навколишньому його оточенні (у тому числі й сліди злочинця); за об'єктивною стороною та особою злочинця [3, с. 57]. Проте вказане властиве більше характеристиці складу злочину, а не криміналістичній характеристиці.

У свою чергу А.Ф. Волобуєв визначає, що в криміналістичній характеристиці злочинів містяться відомості про такі елементи механізму злочинів окремого виду (групи): спосіб підготовки, скоєння і приховування злочинів; знаряддя скоєння злочину; сліди злочину; місце й обстановка скоєння злочину; час скоєння злочину; предмет посягання; особа потерпілого; особа злочинця [8, с. 24]. О.Я. Басєв, у якості таких елементів (окрім механізму слідоутворення) у криміналістичній характеристиці злочинів виділив дані про різновиди способів скоєння, приховування, осіб злочинців, мотив, місце і час скоєння злочинів, віктимологічних особливостей потерпілих і низку інших, що належать до підвиду і категорії окремих злочинів проти особи [9, с. 79].

Останні наукові доробки з питань елементів криміналістичної характеристики також свідчать про збереження тенденції щодо відсутності єдиного підходу до її складу.

Так, І.М. Твердохліб на основі узагальнення поглядів науковців до її елементів відносить такі: 1) дані про потерпілу особу; 2) спосіб підготовки, вчинення і приховування злочину; 3) типові джерела матеріально-фіксованої інформації; 4) типові джерела ідеальної інформації; 5) дані про особу злочинця; 6) типові мотиви і цілі вчинення злочинум[10, с. 130]. В.Ю. Шепітько зазначає, що основними елементами криміналістичної характеристики є сукупність ознак, що визначають:

1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя й засоби; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого; 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину. При цьому, на його думку, не всі перелічені елементи однаково важливі в різних видах злочинів. Одні з них набувають першочергового значення, інші, навпаки, відходять на другий план або навіть відсутні [11, с. 274–275].

Важливою, на нашу думку, є позиція, М.В. Салтєвського, який здійснив аналіз поглядів провідних учених-криміналістів щодо структури криміналістичної характеристики та дійшов висновку, що більшість авторів виділяють такі чотири елементи: 1) предмет безпосереднього посягання; 2) спосіб учинення злочину в його широкому розумінні; 3) типова обстановка – «слідова картина» в її широкій інтерпретації; 4) особа злочинця [12, с. 419].

Саме остання позиція є найбільш прийнятною, так як стосується всіх без виключення злочинів та водночас вона може бути уточнена або доповнена окремими елементами за потреби під час застосування до того чи іншого злочину або групи, чи виду злочинів.

Враховуючи вказане, основними елементами криміналістичної характеристики злочину щодо викрадення електричної енергії можуть бути: 1) предмет посягання; 2) спосіб учинення злочину в його широкому розумінні; 3) типова обстановка – «слідова картина» в її широкій інтерпретації; 4) особа злочинця. Водночас вказані елементи можуть бути за потреби доповнені такими, як час учинення, знаряддя й засоби, особа потерпілого, сліди злочину, а також іншими, що можуть бути необхідними для криміналістичної характеристики того чи іншого злочину.

С.А. Вельможний розглядає криміналістичну характеристику викрадення електричної енергії з огляду на такі її складові, як предмет злочинного посягання, способи вчинення, типова «слідова картина», особа злочинця [13, с. 8–10]. Натомість Л.В. Дундич, розглядаючи подібний злочин щодо викрадення вантажів на залізничному транспорті, звертає увагу на такі елементи криміналістичної характеристики, як механізм вчинення (суб'єкти, способи вчинення, способи приготування, способи приховування тощо), структура і типові моделі механізму викрадення, предмет посягання, обставини й обстановка вчинення [14 с. 8–11; 15]. Аналогічно відмінні підходи містять і роботи інших дослідників, які торкаються питання криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із викраденням.

Таким чином, навіть серед злочинів цього виду, спрямованих на викрадення, немає однаковості щодо питань криміналістичної характеристики таких злочинів.

Як цілком справедливо відмічає С.А. Вельможний [16, с. 8–10], найбільш дискусійним у теорії криміналістичної характеристики є питання про якісний та кількісний склад елементів криміналістичної характеристики злочинів. При цьому, посилаючись на Р.С. Белкіна, він зазначає, що навіть до того, як термін «криміналістична характеристика злочинів» почав використовуватись у криміналістичній науці та практиці розслідування злочинів, у структурі окремих криміналістичних методик незмінно розрізняли такий її елемент, як предмет злочинного посягання за справами певної категорії [17, с. 329]. З такою думкою складно не погодитися, адже, як цілком справедливо відмічав Г.М. Самілик, «будь-яке злочинне посягання є предметним» [18, с. 39].

Дійсно, злочинне діяння, пов'язане з викраденням електричної енергії, завжди посягає, окрім певних охоронюваних законом інтересів, на конкретні матеріальні чи нематеріальні складові суспільного життя, у тому числі на майно, товари (товарну продукцію), до якої належить також електрична енергія. Відповідно до вказаного в науці сформовано об'єкт злочинного посягання

на охоронювані законом права й інтереси та предмет такого посягання у вигляді конкретних матеріальних речей навколишнього світу та нематеріальних складових суспільного життя.

У криміналістичній літературі цілком слушно зазначається, що не існує тотожних злочинів. Водночас кожна одиночна подія – це вияв однотипних (однорядкових) подій, що характеризуються наявністю не тільки індивідуальних, а й типових ознак. Способи конкретного виду злочину мають загальні ознаки, які повторюються, що дозволяє їх узагальнити, тобто типізувати системи операцій і прийомів злочинних діянь. А це безсумнівно є важливим для криміналістичної характеристики такого злочину, як викрадення електроенергії, що саме по собі передбачає велику кількість способів і прийомів такого самовільного доступу до електромереж, приладів обліку, розподільчих систем тощо.

Стосовно типової обстановки «слідової картини», то сліди з найдавніших часів використовувалися під час розкриття злочинів і викриття злочинців. Недарма саме слово «слідство» має спільний корінь зі словом «слід». Сам термін «сліди злочину» належить одному з основоположників трасології Б.І. Шевченку [19], що вказує на стосунок «слідів злочину» і «слідової картини» загалом до будь-якого злочину.

Злочин завжди матеріальний і викликає сукупність пов'язаних із ним змін, що відбуваються в органічній та неорганічній природі. Такі відображення поділяються на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів) та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини). М.В. Салтєвський усі джерела інформації про подію злочину, що утворюються в процесі його вчинення, назвав «слідовою картиною». «Слідова картина» – поняття дещо умовне, близьке до поняття «слідова обстановка» або «інформаційне середовище», що включає як матеріальні, так і ідеальні відображення. Отже, «слідова картина» (слідова обстановка в широкому її розумінні) як елемент криміналістичної характеристики являє собою абстрактну модель слідів злочину, що відображаються в матеріальному середовищі [12, с. 420–421].

Р.С. Белкін навів таке визначення обстановки злочину: «Обстановка події чи злочину – це конкретна життєва ситуація. Вона включає, крім матеріальної обстановки місця події, також й інші елементи: поведінку учасників події, різні обставини, що сприяють чи перешкоджають діям цих учасників, хронологічну характеристику події, психологічні відносини, що виникають між учасниками події» [20, с. 139–140]. У свою чергу В.В. Тищенко відмічає, що до структури обстановки злочину доцільно включити такі елементи: часову характеристику розвитку події злочину; просторову характеристику на всіх її етапах; матеріальну обстановку місця підготування, учинення та приховування злочину (якщо вони не збігалися, не відбувалися в одному й тому самому місці); погодні й інші природно-кліматичні умови; поведінку учасників події; соціально-побутові та психологічні відносини між учасниками події; умови загального характеру, на тлі яких відбувалася злочинна подія (суспільні заходи, святкова подія тощо); обставини, що сприяють чи перешкоджають підготуванню, учиненню та приховуванню злочину [21, с. 69–70].

Іншу точку зору має В.Ю. Шепітько, який зазначає, що слід окремо виділяти місце, час і обстановку вчиненого злочину. Місце дає змогу відповісти на питання, де його вчинено. Обстановка – це частина матеріального середовища, яка разом із ділянкою території включає сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні стосунки та відносини між ними. Щодо часу, то його врахування дозволяє: а) визначити час події злочину; б) установити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та інше [22, с. 276–279].

Саме остання позиція, на наш погляд, є найбільш прийнятною, так як дає змогу повною мірою охопити всі питання слідової картини та врахувати всі або більшість факторів, які впливали на вчинення злочину. При цьому такі елементи, як місце і час вчинення можуть виступати як невід'ємними, так і додатковими, залежно від характеру злочину і загалом обстановки вчинення.

Такий елемент криміналістичної характеристики, як особа злочинця є її основною сполучною ланкою. Водночас варто звернути увагу на думку Г.А. Зорина про те, що наслідком недостатньої уваги до особи злочинця є перетворення цього вчення в додаток до методики розслідування, що призводить до втрати інформації на тактичному та стратегічному рівнях [23, с. 11], із чим цілком слід погодитися. Також слід зауважити, що Г.А. Матусовський виконав загальну криміналістичну класифікацію осіб, які вчиняють економічні злочини, де насамперед виділив загальні закономірності особи «економічного» злочинця – осіб, які вчиняють різновиди економічних злочинів, об'єднаних у типові групи або підгрупи (злочини проти власності, підприємництва, кредитно-банківської діяльності та інші) [24, с. 140–142]. Відповідно, ним було закладено основи для подальшого удосконалення криміналістичної характеристики злочинів проти власності, у тому числі викрадень електричної енергії.

Висновки. Враховуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що основними елементами криміналістичної характеристики викрадення електричної енергії, яка базується на елементах загальної криміналістичної характеристики, мають стати такі елементи: 1) предмет посягання; 2) спосіб учинення злочину; 3) типова обстановка – «слідова картина» (обставини в їх широкому розумінні, а також за необхідності час та місце вчинення); 4) особа злочинця. При цьому в залежності від характеру та інших характеристик кожного конкретного злочину вказані елементи за необхідності можуть бути доповнені й іншими.

Література:

1. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Васильев. – М. : МГУ, 1978. – 71 с.
2. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика» / Е.И. Макаренко. – М., 1985. – 22 с.
3. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования / Н.А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1977. – № 2. – С. 56–59.
4. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики : в 3 т. : [пособие для вузов МВД СССР] / Р.С. Белкин. – 1977–1979. – Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 1979. – 408 с.
5. Сенчик Н.А. Криминалистическая характеристика преступлений / Н.А. Сенчик // Криминалистика и судебная экспертиза : сб. статей. – К., 1983. – Вып. 26. – С. 26–31
6. Густов Г.А. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений / Г.А. Густов // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. научных трудов. – М., 1984. – С. 43–47.
7. Филиппов А.Г. Криминалистика : [учебник] / А.Г. Филиппов, А.Ф. Вольнский. – М. : Издательство «Спарк», 1998. – 543 с.
8. Волобуев А.Ф. Загальні положення криміналістичної методики : [лекція] / А.Ф. Волобуев. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1996. – 36 с.
9. Баев О. Я. Основы криминалистики : [курс лекций] / О.Я. Баев. – М. : Экзамен, 2001. – 230 с.
10. Трердохліб І.М. Криміналістична характеристика крадіжок вчинених в умовах надзвичайних ситуацій / І.М. Твердохліб // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». – 2011. – Вып. 16. – С. 124–131.
11. Криміналістика : [підручник] / [кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. проф. В.Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
12. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підручник] / М.В. Салтєвський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.
13. Вельможний С.А. Основи методики розслідування викрадень електроенергії шляхом її самовільного використання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.А. Вельможний ; Харківський нац. універ. внутрішніх справ. – Х., 2009. – 17 с.
14. Дундич Л.В. Особливості розслідування викрадення вантажів на залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л.В. Дундич ; Харківський нац. універ. внутрішніх справ. – Х., 2011. – 20 с.
15. Дундич Л.В. Поняття і структура механізму злочину / Л.В. Дундич // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 125–129. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08dlvsmz.pdf>.
16. Вельможний С.А. Предмет злочинного посягання при розслідуванні викрадень електроенергії шляхом її самовільного використання / С.А. Вельможний // Право України. – 2008. – № 2. – С. 94–97.
17. Белкин Р.С. Курс криминалистики : в 3-х т. / Р.С. Белкин –М., 1997– . – Т. 3. – 1997. – 480 с.
18. Самилык Г.М. Еще раз о предмете преступления / Г.М. Самилык // Труды КВШ МВД СССР. – К., 1978. – № 12. – С. 39–40.
19. Шевченко Б.И. Научные основы современной трасологии / Б.И. Шевченко. – М. : Моск. юрид. ин-т, 1947. – 54 с.
20. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р.С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – С. 139–140.
21. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : [монографія] / В.В. Тищенко. – О. : Фенікс, 2007. – С. 69–70.
22. Шепітько В.Ю. Криміналістика : [підручник] / В.Ю. Шепітько. – К. : ІнЮре, 2010. – 496 с.
23. Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики / Г.А. Зорин. – Минск : Амалфея, 2001. – 608 с.
24. Матусовский Г.А. Проблемы формирования методики расследования преступлений, совершенных посредством расчетно-кредитных банковских операций / Г.А. Матусовский, О.П. Бушан // Проблемы законности : республиканский межведомственный науч. сборник. – Х., 1995. – Вып. 29. – С. 137–142.

Дедов Е. В. К вопросу структуры криминалистической характеристики хищения электрической энергии

Аннотация. Статья посвящена вопросам структуры криминалистической характеристики преступлений о похищении электрической энергии, в основе которой раскрываются такие элементы, как предмет посягательства, личность преступника, способ совершения и типичная обстановка преступления, которые в свою очередь могут дополняться другими элементами в зависимости от характеристики отдельного преступного деяния, посягающего на охраняемые законом права и интересы лиц в сфере электроэнергетики.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, структура криминалистической характеристики, структура криминалистической характеристики хищения электрической энергии.

Diedov I. The question of structure forensic characterization stealing of electric power

Summary. The article deals with the structure of criminological characteristics of crimes of theft of electricity, based on the disclosed elements such as the subject of abuse, offender, and the typical way of committing the crime situation, which in turn may be supplemented by other elements depending on the characteristics of individual criminal acts infringes on the legitimate rights and interests of people in power.

Key words: forensic characterization, structure criminological characteristics, structure criminological characteristics kidnapping electricity.